

Közgazdasági Szemle, XLVI. évf., 1999. július–augusztus (743–745. o.)

Trendek kicsiben A közelmúlt fejleményei a kis- és közepes méretű vállalkozások szektorában

Csaba László (szerk.): *The Hungarian SME Sector Development in Comparative Perspective.* CIPE/USAID és Kopint–Datorg, Budapest, 1998. 267 o.

A kötet annak a felismerésnek a jegyében született meg, amelyet a szerkesztője úgy fogalmazott meg, hogy elérkezett az idő Magyarországon „a második generációs transzformációs lépések megtételére, azaz a kis- és közepes méretű vállalkozások konszolidációjára” (253. o.). Mint a záró fejezetből megtudhatjuk, az EACES közös szervezésében lebonyolított, a könyv gondolataira építő konferencia egyben lehetőséget adott arra is, hogy a népes szerzői gárda, egymással is megosztva gondolatait, közös üzenetet fogalmazzon meg.

A kötet javarészt empirikus kutatásokra támaszkodva igyekszik – a címben megfogalmazottaknak megfelelően – feltárni a kis- és középvállalkozói szektor közelmúltbéli fejleményeit. Nem a rendszerváltás esztendeire koncentrál, sokkal inkább a gazdasági, de a társadalmi életben is jelentős fordulatot hozó Bokros-csomag utáni periódusra. A kötet egyik erőssége a nagyszámú primerforrás: olyan adatokat és információkat is közöl, amelyek újabb kutatások alapjául is szolgálhatnak.

Amennyiben a szerzők célja a kis- és középvállalkozói szektorban érvényesülő trendek megragadása volt, sikeresnek mondható a kötet. Többnyire elmaradtak azonban a kutatási eredményekre épülő és a szektor számára (ki)utat mutató ajánlások, pedig – mint a fentiekben megfogalmazódott – az egyik cél éppen ez lett volna. Kérdés persze, hogy az empirikus kutatásoknak egyáltalán kelle-e vállalniuk ezt a feladatot. Az alkalmazott tudományokkal szemben azonban jogos követelmény: úgy ragadják meg a valóságot, hogy azzal egyben túlmutassanak a pusztá tényeken.

Tíz évvel a rendszerváltás után elmondható: a makrogazdaság teljesítménye nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő Magyarországon (persze ez is viszonyítás kérdése). Számtalan publikáció vizsgálta az átmenet makrogazdasági összefüggéseit. Sokkal kevesebb foglalkozott a mikrogazdasággal, különösen a kis- és közepes méretű vállalatokkal. Bevezetőjében *Silvane Malle* a szemléletváltásért száll síkra, azt állítva: „...a probléma ma már az, hogy miként lehet előmozdítani a kis- és középvállalkozások terjeszkedését és konszolidációját” (2. o.).

A kötet szerzői – három fő részre tagolva mondanivalójukat – a következő területekre irányítják az olvasó figyelmét: az *első* részben a szektor fejlődésének makrogazdasági vetületeiről (*Csaba László*), a piaci kapcsolatokról és a növekedési lehetőségekről (*Tóth István János*), a vállalati adózási morálról és -környezetről (*Semjén András*, illetve *Tóth és Semjén* közösen), valamint a munkapiac és a feketegazdaság közötti összefüggésekről tudhatunk meg többet (*Lackó Mária*). A külföldi tapasztalatokat és az összehasonlítás lehetőségét a *második* részben Németország (*Horst Brezinski*), Csehország (*Marie Bohatá* és *Jan Mládek*) és Olaszország (*Bruno Dallago*) példái szolgáztatják. A *harmadik* rész Közpolitikai elemzés és ajánlások címmel voltaképpen kísérletet tesz a közösnek mondott feladat vázolására. Helyet kaptak benne a versenypolitika egyes fejezetei (*Bara Zoltán*); olyan finansiális kérdések, mint egy kis- és középvállalkozói bank lehetősége (*Király Júlia és Várhegyi Éva*), valamint a vállalkozói tőke szerepének elemzése (*Karsai Judit*), továbbá – a kötet végén – a kis- és középvállalkozói szektor támogató közpolitikák „gyűjteménye” (*Csaba László*).

A szerkesztő írásai nyitják és zárják a kötetet, ami az egységesség látszatához mindenféleképpen hozzájárulhatott, ám nem biztos, hogy szerencsés, ha a kötet egyik szerzője egyben az a személy is, aki az „üzenetet” fogalmazza meg. A zárófejezet alapján mindenki kedvére válogathat a gyűjteményes kötetben, mivel az igyekszik pontos képet festeni a kötetben szereplő tanulmányokról.

Amellett is lehet érvelni persze, hogy Csaba László írása zárja le a kötetet. Ha ugyanis már az indulásnál Köves András duális gazdaságként (1. o.) festi le a magyar *állapotokat*, így nyilvánítva ki szkepticizmusát, akkor legalább a végére higgye el az olvasó, hogy igenis reményteljes *folymatok* játszódtak le a közelmúltban a kis- és közepes vállalkozások integrációjában.

A pozitív irányú fejleményekre már csak azért is szükség lenne, mert az európai uniós tagság egyik fontos kihívását jelentheti a kis- és középvállalkozói szektor helyzete. Mint Dallago részletesen rámutat (169-200. o.), az EU legfőbb prioritásainak egyike a kis- és középvállalkozói szektor fellendítése, támogatása. A maastrichti szerződés 130. cikke világosan fogalmaz, amikor olyan környezet megteremtéséről rendelkezik, amely a vállalkozások alapításának és fejlődésének kedvez, különös tekintettel a kis- és közepes méretű vállalkozásokra. A szektor támogatását szociális ügyként is kezelik, mivel nagy számban dolgoznak itt pályakezdő fiatalok és nők. Ezért is meglepő Csaba kijelentése, amely szerint Magyarországon az e tárgykörben kutatók több figyelmet fordíthatnának az EU helyett Latin-Amerikára vagy Oroszországra mint a fejlődés hasonló fokán álló térségekre (6. o.). Amennyiben az összevetések nem önmagukért készülnek, hanem valamilyen célt szolgálnak, akkor Magyarország számára az orosz példa, jelen esetben, irreleváns. Egyébként pedig a szerzők szabadsága lett volna, hogy akár az orosz kis- és középvállalkozói szektor helyzetéről is értékelést készítsenek.

Majdnem mindegyik tanulmány foglalkozik az *adózás* kérdésével. Az empirikus kutatások között Semjén András ad áttekintést a magyar adórendszeréről, valamint az adóreform sarokpontjairól (61–71). Csaba László úgy véli, hogy „a magyar adórendszer mára biztosítja a helyes tehermegosztást, és az adóadminisztrációt sem kellene tovább szigorítani” (12. o.). Külön-külön és együtt is közöl cikket Tóth István János és Semjén András. Közös munkájukat már több évvel ezelőtt indították, és a vállalkozáskutatás terén jelentős eredményeket értek el. Talán nem véletlen, hogy ők ketten a kötet legtöbbet idézett szerzői. Mindazonáltal a három írást lehetett volna kettőbe szerkeszteni. Tóth és Semjén igyekeznek világossá tenni, mi a különbség adóhátralék, adóelkerülés és adócsalás között (109–114. o.), egyben hangsúlyozzák: „... egy bizonyos átváltás érvényesül a makrogazdaság feltételei és az adószabályozás között” (109. o.). A makrogazdaság kiemelkedő teljesítménye szerintük: „... jelentős hatással van az adózási fegyelemre és az adókönyvet egységesülésére ...; a szerződési fegyelem szintén erősödött; ... jelentős visszaesés tapasztalható az adócsalásokban;... a feketegazdaság súlya pedig valamelyest csökkent.” (115. o.) Érdemes megjegyezni, hogy tendenciáról van tehát szó, amely a duális gazdaság képét legalábbis árnyalja.

Az előbbiekkal első olvasatra ellentétes véleményt fogalmaz meg Lackó Mária, amikor a hazai *feketegazdaság* magas hányadának indokaként „...a magas és növekvő adóterheket..., valamint az adórendszer tradíciójának hiányát és az adóbegyűjtés nem hatékony voltát” (93. o.) jelöli meg. Becslése szerint a magyar GDP mintegy 30 százalékát teszi ki a rejtett gazdaságban megtermelt jövedelem (87. o.) A kötetben talált ellentmondásosságot tompíthatja az a tény, hogy Lackó 1994 és 1995 közötti adatokkal operálva tesztelte modelljét – hasznos primerforrást biztosítva –, míg Tóth és Semjén az 1995 utáni helyzet értékelésére vállalkozott.

A szerzők közül többen kitérnek arra a problémára, hogy a nagy *multinacionális cégek* és a hazai a kis- és középvállalkozások nem ugyanolyan feltételek/kötelezettségek közepette működnek. Több esetben is kettős mérce érvényesül. Bara Zoltán azt állítja, hogy a kis- és közepes méretű vállalkozások „... gyakorta panaszkodnak a hátrányos megkülönböztetés miatt” (211. o.) „Az adóeredményekhez való hozzájutás pozitívan korrelál a külföldi tulajdon arányával” – írja Semjén András (70. o.) és erősíti ezt meg Tóth–Semjén (107. o.). Tóth István János piaci kapcsolatokról írott fejezetében állítja, hogy a kis- és közepes méretű vállalkozások a helyi piacokra termelve alig, vagy egyáltalán nem tartanak fenn kapcsolatot multinacionális cégekkel. „A kérdés az, hogy miként lehetne változtatni ezen a helyzeten kormányprogramok segítségével.” (38. o.)

Az ímént feltett kérdésre kíván válaszolni a könyv harmadik része. A kis- és közepes méretű vállalatok egyik legnagyobb problémáját a *hitelhez jutás* nehézsége jelenti. Mint Király Júlia és Várhegyi Éva írja, az elmúlt években a kis- és középvállalkozói szektor csak mintegy 3 százaléka juthatott bankhitelhez (220. o.). A megoldást nem szakosított, újonnan felállítandó bankban keresik, hanem a helyben működő, ezért a helyi viszonyokat ismerő, kiépített hálózattal rendelkező takarékszövetkezetekben. „Ha a hitelkockázati menedzsment fejleszhető volna, ezek a kis helyi bankok nyújthatnák a legjobb megoldást a kis- és középvállalkozások finanszírozásában.” (224. o.)

A pénzügyi segítségnyújtásban többen az 1998-ban elfogadott kockázati tőke-törvényről remélnek részleges sikereket. E törvény célja, hogy megkönnyítse a kis- és középvállalkozások finansziális problémáit (Karsai, 237. o.). Mindazonáltal meglepő lehet, hogy az állam a kockázati tőkét (*venture capital*) támogatja adókötelezettségeinek elengedésével, amely pedig lényege szerint a kockázatot a hozamért cserébe vállalja. Mindemellett a kis cégeket családok, ismerősek működtet-

tik (Tóth, 38. o.), ezért nehéz elhinni, hogy a profitorientált vállalkozói tőke készen állna ezekre investálni.

Csaba László és Bara Zoltán megfelelő *közpolitikát* sürgetnek. Bara az állam kudarcát állítja vizsgálatának homlokterébe, jelezve: megfelelő versenypolitikára van szükség. Úgy véli, az átalakulóban lévő országoknak a versenypolitika számos területét – a célokat, intézményeket, eljárásokat, a végrehajtást – kell figyelemmel kísérniük. Voltaképpen ezekben az országokban a gazdaság szereplői mint riválisok nem egyszerűen a profitért versengenek, „... hanem sokkal inkább az új környezetben elfoglalható helyekért” (204. o.).

Csaba László kínálatoldali megközelítésével amellet száll síkra, hogy „... a közpolitika feladata segíteni az inflációmentes növekedést” (5. o.). Ennek két útját ismerteti a szerző: az alapok rendbetételét (*getting the basics right*) és a deregulációt. Álláspontja egybeesik a mainstream üzenetével: ha a gazdaság jól teljesít, a kis- és középvállalkozási szektor is jól működik. Ezen túlmutatóan Eucken és Röpke szociális piacgazdaságának modelljéhez hasonlóan nemcsak a verseny fontosságát, de az emberi méltóságot is hangsúlyozza (6. o.), amennyiben azt mondja: a kis- és a középvállalkozói szektor „...a munkahelyteremtés és a társadalmi kohézió forrása is” (13. o.). Habár ez az írás indító tanulmányként az empirikus elemzések élére került, helyesebb lett volna inkább a harmadik részben, az ajánlások között elhelyezni, és akár a szerző által írott másik, a kötetet lezáró fejezettel együtt is publikálható lett volna, mivel a kettő egybecseng. A végső ajánlás (üzenet) így a szerkesztő egyéni véleményét tükrözhetne volna, anélkül, hogy kényszerűen többes számot kelljen használnia.

A kötet *nemzetközi összetételt* kínáló fejezetének feladata a szerzők és a szerkesztő szándéka szerint a kis- és középvállalkozások szerepének és működésének jobb megértése. Kelet-Németország – az az állam, amely ma már nem is létezik – az átmenet egyedi modelljét adja. Ezért is meglepő, hogy Horst Brezinski csupán öt oldalt szentelt a „kis- és középvállalkozások befektetési magatartásának” (135. o.). Talán a nyugati típusú struktúra és mechanizmus készen kapott volta magarázhatja a fejezet rövidségét, vagy az a megállapítás, amely szerint már ma elmondható: „a keletnémet gazdaság olyan üzleti környezetként jellemezhető, amely többé-kevésbé a kis- és közepes méretű vállalatokra épít” (137. o.).

Ha Brezinski írása túl rövidnek mondható, akkor Bruno Dallagóé túl hosszú. A fejezet címe – Struktúrák és közpolitikák a kis- és középvállalkozások támogatására – alapján azt várnánk, hogy a szerző az olasz viszonyokról értekezik. De nem így van. Dallago elsősorban az uniós szabályozásra koncentrálna, fejezetét akár külön kézikönyvként is használhatnák a magyar vállalkozók. Mindenesetre itt az idő Magyarországon is, hogy az uniós csatlakozásra való felkészülés a kis- és középvállalkozói szektor információval való ellátását is szolgálja. Itáliában ez működik – legalábbis a felszínen. A gyakorlatban ugyanis továbbra is a családi, baráti szálak és kapcsolatok a mérvadók (191–194. o.).

A cseh fejezet (Bohatá és Mládek) megerősíti azt, amit magyar szakértők oly sokszor hangoztatnak: a cseh gazdaság sokáig halogatta a szerkezeti reformokat. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy olyan állami finanszírozású beruházásokat indítottak el, amelyeket nem kötöttek szigorú feltételekhez. Bara ezt azzal erősíti meg, hogy a csehországi vállalkozók legfőképpen a nem működő csőd-törvény és a rosszul teljesítő vállalatoknak nyújtott állami segélyek miatt panaszkodtak (207. o.). Magyar példákra támaszkodva a Király–Várhegyi-szerzőpáros úgy véli, hogy az ilyen támogatott hitelek nem lehetnek megfelelő orvosságok (222–223. o.), mert többségükben „kontraszelektívek és nem támogatják a szektor revitalizációját” (224. o.). A fejezet végén a cseh szerzőpáros is azt sugallja, hogy a szerkezeti igazodás gazdasági stabilitás nélkül nem képzelhető el (155–157. o.).

Mind ez ideig a kis- és közepes vállalkozói szektor fejlődése aránytalanul kis figyelmet kapott. A kötet ezért nagyban hozzájárulhat az eddig homályban tartott terület feltérképezéséhez. Habár a szerzők (akikről a kötet végén elhelyezett rövid ismertetőből többet is megtudhatunk) néha megféleldekeznek arról, hogy mi is voltaképpen a könyv küldetése, azért ajánlható mindazoknak, akik a makrogazdasági trendek mögé kívánnak pillantani.

Benczes István